

הרב בן ציון יעקב הלוי ואזנר
 אב"ד דבד"ץ ובית הוראה שבט הלוי
 מאנסי – בית שמש

כלים הנעשים בסין ע"י יהודים אם חייבים מביילה

עכ"ל, וכן מסקנת הט"ז, עיי"ש.

מעשה מדין

אשר לפי זה פשוט דבנידון דידן, אחרי שהמפעל הלזה על כל תוכנו ופועליו נמצא בארץ נכר, ושייך לנכרים, ופועליו נכרים, אין לך דמיון למעשה מדין ושמו עליו גדול מזה, אלא שהיהודי הקונה רוצה להתחכם לצאת מחשש זה, ע"י שקונה המפעל ליום יומיים, ואני אומר אם יום או יומיים יעמוד לא יוקם, כי כספו הוא, סו"ס כספו ורכושו של הגוי הוא, איהו ניהו הקונה אותו ככל אומן הקונה בשבח הכלי, ומה שהיהודי עושה עמו קניין, מאחר שקנין זה נעשה בהערמה גמורה לא שמה קנין ואינו כלום וכדלהלן,

מכר בהערמה

הנה עיקר המקור לדין מכירה בהערמה מעין נידון דידן, נתבאר לענין מכירת חמץ, וכדאיתא בטור (או"ח סי' תמ"ח) בזה"ל, ואם מכרו או נתנו לעכו"ם קודם הפסח מותר, ובלבד שיתננו לו במתנה גמורה, עכ"ל, ומקורו בתוספתא כמו שהעתיקו הרא"ש (פרק כ"ש), אלא שהב"י והב"ח בשם הרבינו ירוחם על שם הבה"ג והרשב"א העירו על עיקר חסר מן הספר, והוא סיום גירסת התוספתא, "ובלבד שלא יערים" שהב"י פירשו, דהיינו מכירה "בלי שום תנאי", והב"ח פירש, שלא יערים שיהא נראה "שנשאר שום כח אצל הישראל בחמץ" שמכר לעכו"ם, אלא מכירה "חתוכה ופסוקה", עכ"ל.

אשר לפי זה, בנידון דידן אפילו תימא שטענת "אומן קונה בשבח כלי" בטלה, משום שע"י המכירה נעשו הפועלים אומני היהודי, שזה עצמו צ"ע וכדלהלן, מ"מ מה יתן ומה

בעזה"ת עש"ק לס' "אך במי נדה יתחטא" התשע"ד פה מאנסי

הנה נשאלנו ע"ד ספק הנוגע לרבים, שזה כמה שנים שסוחרים יהודים החלו למכור כלי סעודה שונים המיוצרים במפעלי הגוים שבסין, מהם מחמי חמין, ומגשי אלומניום ושאר כלי סעודה, ויש רבנים מכשירים שהמציאו היתר לפוטרום מטביילה, ע"י שהסוחר היהודי קונה את המפעל והמתכת מבעלי המפעל למשך כמה ימים, וכן משלם הוא לפועלים לאותו יום, נמצא הכלים של היהודי הם, האם אפשר לסמוך ע"ז.

תשובה

שמוע שמעתי שהרבה ת"ח מופלגים ויראי ה' מפקפקים מאד על חדש וחידוש זה, ומאחר שכאמור הדבר שכיח ונוגע מאד לרבים, מן הראוי לבררו כדת, וה' יאיר עיני.

אומן קונה בשבח כלי

בראש וראשון הדבר תלוי במחלוקת, שהעתיקו בעלי הטור והשו"ע (יו"ד קכ ס"י) מחלוקת התוס' (ע"ז ע"ה: ד"ה אי משום) והריצב"א, לענין ישראל שנתן כסף לגוי לעשות ממנו כלי חדש, או כלי פגום לאומן לתקנו, אם הוא צריך טבילה, דלדעת התוס' והרא"ש והטור והמחבר (שם) כיון דאין שמו של הגוי עליו, אין צריך טבילה, דלא הוי כמעשה שהיה, שהיו הכלים של מדין, ע"כ, איברא לדעת הריצב"א מאחר דקיי"ל אומן קונה בשבח כלי, נמצא הגוי קנאו, וחייב טבילה, וכן פסק הרמ"א, אלא שמכח ספק כתב, דיש לטובלו בלא ברכה, עיי"ש, וכן נקט הש"ך בעוז, וכמו שסיים בזה"ל, מכל מקום ודאי יש להחמיר מכח איסור דאורייתא,

הפוס' הנ"ל, דה"ה מכר הנעשה בהערמה אינו כלום, ואשר מטעם זה יצא הבכור שור (פסחים כא.) לחלוק על כמה מחכמי דורו, שהתירו למי שיש לו בהמות שמאכלים אותם בחמץ, שמוותר לו למכור בהמותיו לנכרי קודם הפסח יחד עם החמץ, והוא יאכילום החמץ בפסח, והבכ"ש כתב דאין זו אלא מכירה בהערמה, דלאו שמה מכירה, ולא דמי לסתם מכירת חמץ. שביטלו בלב שלם ולא נשאר רק לצאת הדרבנן, לאפוקי בנידון זה שאינו מוכר החמץ להניח, אלא להאכילו לבהמותיו נמצא דעתו עליו, והוי דאו', ובדאו' ודאי לא מהני מכירה שהיא בהערמה כמו זו, שאם ימות אחד מהבהמות, הגוי לא ישלם, נמצא הכל עדיין ברשות המוכר, וכן הסכים עמו בעוז המהר"י אסאד (או"ח סי' צט), עיי"ש.

ההבדל ממכירת חמץ

איברא עדיין הרבה תמהין ושואלים למה תיגרע מכירה בהערמה - מסתם מכירת חמץ שנהגו כל העולם, והנה כאמור גם הבכור שור נדחק בזה, ואילולי דבריו י"ל, דשאני מכירת חמץ, כמו שכתב הב"י (תמח שם) מאחר שמוציאו מרשותו לגמרי, ע"כ, כלומר, שכל יהודי בכוא חג הפסח מגלה דעתו בפועל ובמעשה, שהוא עומד לקיים מצות ביעור כדת, חלק ע"י ביעור ממש דהיינו בשריפה וכדו', והנותר על ידי מכירה, וכדברי הח"ס וש"א הידועים, שהמכירה היא חלק מהביעור, והנה זו ודאי מכירה גמורה היא, ובפרט לפני מנהגינו, שאנו מרבים לעשות עם הגוי כל סוגי הקנינים, בראשם קנין חצר, אגב, ומסירת מפתח, נמצא החמץ יצא מרשות ישראל לרשות גוי לכל דבר, נוסף על כך אנו מגלים ונותנים רשות לגוי הקונה אף להינות מן החמץ כבשלו, ואח"כ יבואו לחשבון עמו, שכל זה מראה להדיא כמאה עדים, שהחמץ יצא מרשותינו לגמרי, סוף דבר, כל יהודי בכוא הפסח, הוא מסלק ומסתלק מן החמץ בכל דרך ואופן שהוא, נמצא קנינו מושלם.

יוסיף עצם קניין המפעל על פועליו, כשהוא קניין המיוסד על הערמה, ומוסכם מפי התוספתא והפוסקים הראשונים הב"י והב"ח וש"א הנ"ל פה אחד, שכל מכירה שהיא בהערמה, דהיינו "בתנאי", או "שנשאר שום כח ביד המוכר" כנ"ל, אינה כלום.

ואילו כאן מלבד שהיא בתנאי, ואינה מכירה "חתוכה ופסוקה" כדברי הב"ח, הלא סו"ס זה קנין זר ומוזר מאד, ותלוי בהרבה תנאים בין בעלי המפעל והיהודי, ומלבד זה נוגד לדברי הב"י, שהרי נשאר כח רב עדיין ביד הגוים המוכרים, שסו"ס הם נשארים בעלי המקום, הם הממשיכים והאחראים לניהולו והפעלתו התיקנית, ומאידך ליהודי אין שום מגע וידיעה בהפעלת המכונות, ואופן יצור הכלים, ומלבד זה, והיה אם יקראנו אסון בימים אלו לאחד מן הפועלים שקנו, על מי מוטל האשמה והאחריות כלפי חברות הביטוח והממשלה, ומי ישלם הביטוח לימים אלו, היהודי או הגוי, הלזה יקרה מוכר, אין זה אלא הערמה בעלמא.

המקור לריעותא דהערמה

ומלבד כל האמור, נמצא מקור נוסף לריעותא דהערמה, פירושיה, ותנאיה, והוא מהמפורש במשנה (נדרים מח.) וסוגיא דמתנת בית חורון, שם איתא בתורת כלל, דכל מתנה שהיא בהערמה לא שמה מתנה, וכן הלכה פסוקה בטושו"ע (יו"ד רכ"א ס"ט) עיי"ש, ואשר מטעם זה השיג הרשב"ש (סי' תס"ח) על הב"י וש"פ (או"ח שו"ג ס"ז, ויו"ד סוס"י ק"כ) שהתירו בשויו"ט לתת כלים שלא נטבלו לנכרי במתנה, ולפוטרים עי"ז מטבילה, ואילו הרשב"ש השיג דמתנה כמו זו הנעשה בהערמה לאו שמה מתנה, עיי"ש באורך, ואשר מטעם זה השיג מאד א"א מור"ר הגא"ש בשבט הלוי (ח"ט סי' קס"ז) על הקיטרער"ס המקילים בכיו"ב, עיי"ש.

דעת הבכור שור

והנה כאמור מוסכם מפי התוספתא וכל

ואיטולוא, ולא עוד אלא שבמציאות ממשך הוא לשמור על בעלותו על כלל המפעל, כולל פועלים, המכונות ואביזריה, והמתכת שמכר ליהודי, וכן מחזיק במפתחות פתחיה, הכל נשאר תחת רשותו ופיקוחו כאילו לא היה, היעלה על הדעת שהוא באמת מכר מפעלו עד שאבד בעלותו, והוא נהפך לעבד וטפל ליהודי הקונה.

הערמה המוכיחה גם מצד הקונה

וכן היהודי קונה הסחורה מערים לעין כל, כי יכול היה בשופי לקנות אותם הכלים ממש כשהם גמורים ומושלמים, מבלי קנין המפעל, וכאשר נהגו אבותינו וזקנינו מעולם עד היום הזה, וכאשר גם הוא עצמו נוהג בשאר כלים שאינם של מתכת, וכל עיקר הסיבה שהוא קונה המכונות - והמתכת, אינה אלא להרבות ולהשתכר יותר בכלים אלו, על ידי קנוניא חדשה זו.

וכאן הבן שואל, הלא מכירה וקנין זה דומה ממש למעשה דבית חורון, שעליה הפטיר הר"ן בזה"ל, דנהי דמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה, שאני התם דמ"מ לשעתה מתנה היא, "אבל מתנה זו של בית חורון, אפילו לשעתה אינה, שלא נתכוין להקנותו לו כלל, אלא שתיקרא על שמו" כדי שיהא אביו מותר בה, עכ"ל, ובשו"ע (רכ"א ס"ט) שאינה מתנה, משום שהוכיח סופו על תחלתו, וה"נ כן, שכל קנין הלזה מיותר ושלא לצורך לגמרי, רק כדי לפוטרים מטבילה, "מה הועיל חכם בתקנתו" בקנין ערום מעיקרא דדינא.

אומדנא דמוכח ואנן סהדי

ומלבד כל האמור, הגע בעצמך, אחריות המוצרים על מי, כלומר, אם יתגלה ליהודי עם שובו לארצו, שכל עיקר הסחורה שקנה ועשה בסין באותו יום מקולקלת היא, המיחם אינו פועל, המגשים מקולקלים וכדו', הלא ודאי לא יקבל על עצמו הפסד זה, אלא יחזור על ראשי המפעל יתבעם ויאשים אותם.

לאפוקי בנידון הבכ"ש, שהישראל מוכר לגוי הבהמות - ובד בבד מוסר עמהם גם את החמץ להאכילם, לא מיבעיא אם הבהמות נשארות ברשותו, אלא אפילו העבירים לרשות הנכרי כנידון הבכ"ש ומהרי"א, הלא גילה דעתו בזה שהוא דואג להאכילם החמץ, והגוי הקונה הוא שלוחו, ומלבד זה נחשב כרוצה בקיומו, וכן הנותן כליו לגוי במתנה, כדי לפוטרים מטבילה, ואח"כ שואל אותם ממנו ומשתמש בהם, כמבואר (או"ח שכ"ג ס"ז, ויו"ד סוס"י ק"כ), שפיר השיגו הרשב"ש והבכ"ש הנ"ל מטעם הערמה, כי מאחר שהתנה או עושה פעולות המראים המשך בעלותו עליהם, הרי אלו סותרים ועושים ללעג את עיקר המכירה והוכיח סופו על תחלתו, שמעולם לא מכר.

הערמה הניכרת

וכן כתב הערוך השולחן (או"ח תמח ס"ב יג, חו"מ ס"י רמ"א ס"ט) לחלק, על אף שהביא שכמה וכמה מגדולי האחרונים המפורסמים מקילים במכירת הבהמות דלא כהבכ"ש, מ"מ כל זה דוקא בתנאי שהבהמות הם בחצר העכו"ם, לאפוקי בחצר ישראל שערמה הניכרת היא.

מעתה באנו לנידון שאילתינו, שהיא הערמה הניכרת ביותר, [מלבד שהיהודים נותנים לה פרסום רב וכדלהלן] שאף שהיהודי קונה המכונות והפועלים, סו"ס הכל נעשה ונשאר על מקומו בחצירו ורשותו הכללית של הגוי, הרשומים בטאבו ובממשלה על שם הנכרי, וכן מפורסם לכל תושבי המדינה, כל כה"ג לכו"ע בטל המכר.

הערמה הגדולה מצד המוכר

ומלבד כל האמור בואו חשבון, הלא הגוי בעל המפעל, מצדו ודאי אין לו שום טעם וסיבה בעולם למכור מפעלו, כ"ש ליום יומיים, וגם מעולם אינו עושה כן, [וזהו היא ריעותא, כמו שכתב הבכ"ש], עד שבעיניו כל עיקר מכירה זו זרה ומזרת וכאיחוכא

והמנח"י (ח"ג סי' לא) וחבל פוסקים אחרונים. כ"ש בהערמה הניכרת ביותר כנידון דידן, שכל המקח והיצור נשארים ברשותו וחצירו הכללית של המוכר, כל כי האי לכו"ע המכר בטל ומבוטל מעיקרו, וממילא חזרנו לראשונות ג"כ, דהיינו לפסקו של הש"ך לחייב טבילה גם מטעם "אומן קונה בשבח כלי".

מעתה באנו לדין, דכל כלי מתכת של סעודה המיוצרים במפעלי הגוים, בכל אופן שבעולם, חייבים בטבילה מדאורייתא, דהוה ממש כמעשה שהיה, אותו הזכירו התוס' והרא"ש וכל הראשונים, דהיינו "מעשה מדין", ה"נ הסוחר והרב המכשירם אומרים גוסעים אנחנו אל המקום, היינו למדין, שם, המדינה - המפעל - בעליו - ופועלי היצור, והמתכת - הכל מדין, לא יעלה על הדעת לעקוף ולהערים על מצות התורה בהמצאות חדשות, וכמרגלא בפומיה דמרן הח"ס ז"ל, "חדש אסור מן התורה", ובפרט שהמצאה זו אינה חדשה אלא אותה ידעו והכירו היטב גם אבותינו ורבותינו, מאז היתה ישראל לגוי, וכאשר דנו עליה במכירת חמץ ובכור ובהמה בשבת וכדו', ואילו כאן לא עלתה על דעת אדם, לטהר את השרץ ברשותו ומפעלו של הגוי, על כן לדינא חלילה להקל בזה, וחלילה שעל כלים כאלו יסמכו קהל ועדת ה', להחם חמין לש"ק - וחול, שומר נפשו ירחק מהם, אלא יטבלם כדת של תורה, ואל יתעצלו מפני הטירחא, ובפרט כהיום שהמקואות שכיחים, כאשר כבר יצא פתגם המלך מפי רבי ינאי (ע"ז לו) מיא איכא בשיקעתא דנהרא "זילו טבולו", ופשוט דהיינו טבילה אף בברכה, ובזכות זאת ברכת ה' תחול עלינו ועכ"י להתקדש ולטהר עצמינו בקדושה של מעלה.

כ"ש אם זרם מכונות היצור, או המכונות יפסיקו לפעול בשעת היצור, או הפועלים יפצעו, או יפתחו בשביתה בימים ההם, כל התלונות וההפסדים כולם יחזרו על בעל המפעל, הרי כל אלו אומדנא דמוכח ואנן סהדי שהקנין שעשה היה למראית עין ושחוק בעלמא.

ובכל האמור גם נתיישב, כי ישאלך חכם לאמר, הלא לדעת הר"ן (גדרים שם) בעינן שיאמר ויגלה ערמומיתו להדיא, שתי תשובות בדבר, א) הרמב"ם שם חולק דדי בהערמה הניכרת מעצמה, וכן הסכימו כל הפוס', מאחר שהוכיח סופו על תחלתו, וכמו שפסק להדיא המחבר (יו"ד רכ"א) עיי"ש, ב) כ"ש כנידון דידן שלמעשה יש כאן אומדנא דמוכח מכמה צדדין, שהוכיח סופו על תחלתו כמה ערמומה קנין זה, ובעיקר ע"י הדיבור והפרסום שנעשה ע"י הסוחר - והרב המכשיר, כשהציבור מרבה לשאול אותם, ווי קומט דאס צו מאכן אין טשיינ"ע [סין] כלים "בבעלות יהודית", והם משיבים ומגלים סוד הדבר של המכירה ליום יומיים.

פִּיסקָא דהאי דינא

אחרי הודיע לנו אלקים כל זאת, והוכחנו עפ"י דעת הבכור שור ודעימיה, ולאור הסכמת רוב בנין ומניין הפוס' אף החולקים עליו, דעכ"פ בהערמה הניכרת בדאורייתא לכו"ע המכירה בטלה, וכמפורש בתוספתא והסכמת הפוס' הראשונים הנ"ל, ומלבדם כן פשיטא להשטמ"ק (ב"מ ק: ח) ולהרשב"ש (שם, ושוב בסי' תנ"א לענין מכר) וכן נקטו בפשיטות רוה"פ האחרונים, מהם השו"מ (מהד"ק ח"ג סי' רכ) והמהרש"ם (ח"ג סי' רס"ב ד"ה ומה שנשאל) והאלף לך שלמה (או"ח סי' ק"ה) והבה"ל (סוס"י רמ"ה) בשם הטוטו"ד